

UDK 75 Mitrofanović G. (497.11) "16"
Pretisak

GEORGIJE MITROFANOVIĆ - jedan od najvećih srpskih slikara osmanskog vremena*

Boris Nilević

♦
U članku autor na osnovu literature ocrtava lik i djelo Georgija Mitrofanovića, jednog od najvećih srpskih slikara osmanskog vremena, s početka XVII stoljeća. Mada postoji malo podataka o njemu, prezentirana su njegova sačuvana umjetnička djela u pravoslavnim crkvama i manastirima u Srbiji, Crnoj Gori, Hercegovini i Dalmaciji.

Ključne riječi: Georgije Mitrofanović, slikarstvo, trpezarija u Manastiru Hilandar, Zdravko Kajmaković.

ma nečeg tragičnog u srpskoj slikarskoj umjetnosti ranijih epoha i pored njenog možda ponajvećeg dostignuća na kulturnom polju. O starim slikarima se zna veoma malo, jer se o njima i malo pisalo. Oni koji su se bavili pisanjem i bilježenjem (ljetopisci, književnici i drugi) potomstvu u spomen ostavljaju čitavu piramidu duhovnjaka (od običnih sveštenika do patrijarha), ponekad historijski beznačajnih, a prećutkuju gotovo redovno svoje savremenike, stare slikare. Može se stoga pretpostaviti s kakvim su se teškoćama susretali mnogi naučnici pri obradi jednog od najvećih srpskih slikara osmanskog vremena, Georgija (Đorđa) Mitrofanovića, umjetnika s početka XVII stoljeća.

* Rad je objavljen u listu *Bosanska vila - Nova serija, br. 10*. 1998. Sarajevo: SPKD "Prosvjeta". 56-57.

Izvori o slikarevom životu i radu

U istraživanju lika Hilandarca Georgija učestvovali su i domaći i strani naučnici, istraživači i putopisci. Znanja o njemu teku počev od ruskog “pješohodca” i putopisca iz druge četvrtine XVIII stoljeća Vasilija Grigorovića Barskog, pa do Dimitrija Avramovića iz XIX, slikara i jednog od prvih domaćih ljudi koji su se bavili istraživanjem starina, te u našem stoljeću ruskog istraživača svetogorskog živopisa Leonida Nikoljskog, te Vladimira Petkovića, Vojislava J. Đurića, Sretena Petkovića i Anike Skovran. Plejadi tih naučnika i istraživača pridružio se i Zdravko Kajmaković, koji je Georgija svestrano i monografski obradio s novim metodološkim postupcima koje nam pruža moderna historija umjetnosti. Bio je to, kako sam kaže “hod po pomrčini u kojoj svjetluca samo poneki nesiguran žižak. Biće to mučno povezivanje i vaspostavljanje razbijenih ostataka jedne davno zapretene i zaboravljene priče”. Kajmakovićeva knjiga je ugledala svjetlo dana već davne 1977. godine. (*Georgije Mitrofanović*, Sarajevo 1977). Ona nam je, u biti, uz ostale radove, i poslužila za ovu besjedu o slikaru Georgiju.

Istorijski okvir slikarevog života

Vrijeme u kojem je djelovao Mitrofanović, koliko je do sada poznato, jeste druga i treća decenija XVII stoljeća. Balkan je tada već preko dva vijeka bio pod osmanskom vlašću. Iako poraženo kod Lepanta (1571) i Siska (1593), Carstvo će imati dugu silaznu liniju. U Peći, patrijarsi obnovljene srpske crkve iz kuće Sokolovića, počev od Makarija (1557-1571), pa do Savatija (izgleda, umro iste godine kada je i ustoličen, 1586) naći će *modus vivendi* s Portom. Za njihova patrijarhovanja učinjeni su veliki poduhvatio na kulturnom i umjetničkom polju.

Harmoniju Crkve i Porte u atmosferi ustaničkih valova od Banata do teritorije Brđana, Drobnjaka i Pivljana, narušiće 1592. godine novoizabrani patrijarh Jovan I Katul. On je bio u vezi sa zapadnim zemljama. Zauzetost političkim radom nije mu dozvoljavala da se aktivnije bavi kulturnim i umjetničkim područjem, što ne znači da se u njegovo vrijeme nije radilo i na ovom polju. Godine 1614. Jovan je otišao u Carigrad i otuda se nije vratio.

Srpski ustanci s kraja XVI i početka XVII stoljeća završili su krahom simbolizovanim osvetničkim spaljivanjem moštiju Sv. Save od strane Osmanlija. Iskustva iz tragedije će pobrati Jovanov nasljednik patrijarh Pajsije, koji je iza-

bran 1614. godine. Njegov pogled na politiku je u priličnoj mjeri bio sličan pogledu patrijarha iz kuće Sokolovića. U snošljivim odnosima s Osmanlijama on će se posvetiti i kulturnom radu, te napisati *Žitija cara Uroša V.*

Propovjednik monaških i crkvenih načela

Georgije Mitrofanović, kao slikar patrijarha Pajsija, prihvatio je, donekle, njegovo viđenje stvarnosti, bilo kao umjetnik koji je izražavao stav najvišeg crkvenog velikodostojnika, a možda i iz sličnosti ličnih nazora s duhovnikom – intelektualcem. Neka za primjer posluže planovi Rimske kongregacije oko unije Katoličke crkve i Patrijaršije u Peći. Toj katoličkoj ofanzivi, kao njena protivakcija. Mitrofanovićevo sveukupno djelo, veli Kajmaković, “propovijeda suprotna načela, usko monaška i crvena, svakako ista ona u koja je iskreno vjerovao i patrijarh Pajsije, načela koja su sasvim u skladu s kulturno – duhovnom klimom koja se u tom vremenu osjećala”.

Vaspostavljati život Georgija Mitrofanovića nije nimalo zahvalan posao s obzirom na mali broj podataka o njemu, jer sve što znamo o ovome slikaru crpi se iz sedamnaest autorskih ili ktitorskih zapisa koje je Mitrofanović svojom rukom ispisao na freskama i ikonama. Prvi spomen pada u 1615-1616. godinu, jer iz tog vremena potiču dva njegova datirana djela: raskošne carske dveri iz hilendarskog muzeja i ikona Sv. Trojice, umjetnikov poklon manastiru u Pljevljima, a pronađena u maloj crkvi Sv. Nikole u selu Čelebići kod Foče. Ali, on je tada već zreo umjetnik. Posljednju vijest o Mitrofanoviću nalazimo u natpisu u hilendarskoj trpezariji, čiju je sliku završio 16. septembra 1622. godine. Ispada da su mu sva djela nastala u kratkom vremenskom periodu od sedam godina. Kontakt s njim izgubljen je prije 1615. godine.

Gotovo je uzaludno traganje za Georgijevim mjestom rođenja. U skladu s obavezama jednog monaha, on u svojim zapisima ističe da je “od manastira Hilandara”. Analizirajući sadržajne, idejne i jezičke osobine njegovih tekstova, zatim neke faktografske elemente utkane u njegovo slikarstvo, kao i stazu kojom se kretao, možemo ga nedvosmisleno odrediti kao Srbina.

Rad u Hercegovini, Crnoj Gori i Dalmaciji

Georgije Mitrofanović je stvarao u južnim krajevima naše zemlje, počeo je od crkve manastira Dobrićeva u Hercegovini, čije bi freske mogle da budu njegovo najranije slikarsko djelo. One su do sada, bez jačih argumenata, dati-

rane u vrijeme oko 1619. godine. Kajmaković im nastanak, s obzirom na stilске nedostatke, na primjer osjetnu početničku tvrdoću, pomiče u 1615-1616. godinu, iako i to ostaje djelimično otvoreno za još nižu granicu.

U ljeto 1616. godine Georgije je doputovao u manastir Moraču, koji je izrastao u svjetovni i politički centar pobunjenog naroda. To doba je, počev od 1594. godine na dalje, bremenito dramatikom crnogorsko-hercegovačkog ustanka. Mitrofanović je dio manastira ukrasio probranim ikonografskim sadržajem. Njegovo nježno, pastelno i graciozno slikarstvo je dolazilo kao tješiteljski melem u nesigurnom vremenu. Oslikavanje je završio u jesen iste godine.

Nakon obavljenog posla u Morači, Mitrofanovića nalazimo oko 1617-1618. godine u manastiru Krupi kod Zadra, gdje u Uspenskoj crkvi radi fresko-ansambl. Freske se odlikuju razvijenim ikonografskim sadržajem i izraženom baroknom uznemirenošću. Boravak u Krupi je bio najzapadnija tačka na njegovom životnom putu.

Živopis u Donjoj Isposnici Sv. Save u selu Savovu iznad manastira Studenice, nakon precizne ikonografske i stilske analize, može se pripisati Georgiju Mitrofanoviću. Riječ je o arhitektonski skromnoj crkvi pravougaone osnove, koju je po narodnom predanju i mišljenjima pojedinih autora sagradio Sava Nemanjić u vremenu svoga igumanovanja u Studenici 1212-1217. godine. Datum izrade fresaka je oko 1618. godine.

Zidne dekoracije u crkvi Bogorodičinog Vavedenja u manastiru Zavali, udaljenom 12 km od mjesta Slano na morskoj obali, iako djelimično oštećene, najsvježije su i najočuvanije freske Georgija Mitrofanovića. Hilendarske freske su, po Kajmakoviću, "jako potamnile, pečke su malobrojne, a sve ostale su fragmentarno sačuvane. Jedino je živopis u moračkoj priprati izuzetno dobro sačuvan, ali tu se radi samo o tri freske". Nastanak im određujemo u proljeće ili ljeto 1619. godine.

Zograf Georgije je 1620. godine boravio i u Peći, gdje je u avgustu u kompleksu Patrijaršije naslikao manastirsku trpezariju. Nažalost, njegov živopis je potpuno uništen. Iskustvima ovdje stečenim, koristio se dvije godine kasnije pri izradi freski hilendarske trpezarije.

U Peći je iste, 1620. godine obnovio stariji živopis u crkvi Sv. Dimitrija, a u crkvi Sv. Apostola naslikao portret preminulog patrijarha Jovana.

Freske u velikoj trpezariji manastira Hilandara iz 1622. godine predstavljaju posljednje do sada poznato djelo Georgija Mitrofanovića. Sumnjamo da

je uzrok njegovom nejavljanju poslije te godine staračka nemoć. Tada se mogao približavati pedesetim godinama života, dakle zreloom dobu. Biće da je podlegao epidemiji kuge koja je tada harala Balkanom, te je zahvatila i Svetu Goru.

Krizno doba politike i umjetnosti

Georgije Mitrofanović se javio u vrijeme kada se, poslije tragičnih ustanaka krajem XVI vijeka, pred srpski narod postavilo pitanje kuda dalje? Bila je to kriza kako politike tako i umjetnosti. U doba patrijarha iz kuće Sokolovića (1557-1592) na umjetničkom polju je djelovao znameniti slikar Longin. Patrijarh Jovan (1592-1614) je bio okrenut više politici. Područje umjetnosti je bilo ispunjeno radom drugorazrednih zografa koje je predvodio pop Strahinja iz Budimlja, više vrijedan i ambiciozan nego obdaren. U vrijeme kada je patrijarh Jovan pokušao da uz pomoć pape i katoličkih dvorova poboljša teško stanje svoga naroda, Strahinja je i sam bio podložan ne samo uticajima zapadne umjetnosti već i ideologiji katoličke crkve.

Patrijarh Pajsije (1614-1647) je u takvoj stvarnosti propovijedao filozofiju strpljenja i čekanja. Pokušaju katoličanstva da prodre i u srpski narod on suprotstavlja vraćanje u krilo pravoslavlja, tradiciji i iskrenom služenju crkvi. Umjetnost Mitrofanovića je bila u velikoj mjeri odraz kako patrijarhovih, tako i njegovih ličnih nazora. Srpskom slikarstvu on je obnovio poljuljane estetske norme. Njegove freske i ikone su svojom otmenom i nježnom ljepotom bliže snu nego surovosti vremena u kojem je živio.

SUMMARY

GEORGIJE MITROFANOVIĆ

– One of the Greatest Serbian Painters of the Ottoman Period

Georgije Mitrofanović was one of the greatest Serbian painters of the Ottoman period at the beginning of the 17th century. He painted in churches of Serbia, Montenegro, Herzegovina and Dalmatia. Among his

most famous works are frescoes and icons in the great mess in Hilandar monastery from 1622. It is assumed that he died in the plague epidemic that devastated the Balkans and even caught the Mount Athos. The art of Georgije Mitrofanović returned the distressed aesthetic norms to Serbian painting, and his frescoes and icons, in their graceful and tender beauty, were much closer to dreams than the harsh reality he lived in.

Key words: Georgije Mitrofanović, painting, mess in the Hilandar monastery, Zdravko Kajmaković